

VARNA MUHAREBESİ

man (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 73; Zinkeisen, *Geschichte*, I, 684-705; G. Koehler, *Die schlichten von Nicopolis und Warna*, Brasleu 1882, tür.yer.; L. Elekes, *Hunyadi János*, Budapest 1952, tür.yer.; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, tür.yer.; O. Halecki, *The Crusade of Varna: A Discussion of Controversial Problems*, New York 1943; 16. *Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi: 1373-1512* (nşr. Şerif Baştaç), Ankara 1973, s. 131; B. Cvetkova, *A varnai csata*, Budapest 1988, s. 195-209; E. Potkowski, *Warna 1444*, Warsaw 1990 (2004); *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, s. 43-50; C. Imber, *Varna Savaşı* (trc. Ayda Arel), İstanbul 2007, s. 69-146; J. J. Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444* (doktora tezi, 2010), Universität Mainz; Gy. Miskolczy, "Hunyadi János török hadjâratı", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIV, Budapest 1913, s. 347-369, 545-583; O. Székely, "Hunyadi Janos első török hadjâratı (1441-1444)", *Hadtörténelmi Közlemények*, XX-XXII (1919-22), s. 1-62; Fr. Babinger, "Von Amurath zu Amurath, vor-und nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)", *Oriens*, III/2 (1950), s. 233-244; F. Szakály, "Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohacs (1365-1526)", *AO*, XXXIII (1979), s. 65-111; Hicran Akın, "XV. Yüzyıl Latince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 694-698, 730-734; P. Engel, "Janos Hunyadi and the Peace of Szeged 1444", *AO*, XLVII (1994), s. 241-257; S. Papp, "Der ungarische-türkische Friedensvertrag im Jahre 1444", *Chronica: Annual of Institute of History University of Szeged*, I, Szeged 2001, s. 67-78; Güröl Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler", *Turkish Studies*, III/4 (2008), s. 598-617.

FERİDUN EMECEN

VARVAR ALİ PAŞA

(ö. 1058/1648)

Osmanlı devlet adamı, şair.

Bosnalı olup Dalmacıya yöresindeki Prozor kazasının Varvar köyünde doğdu (Gökalp, sy. 22 [2006], s. 112). Kaleme aldığı *Makâlât*'ına göre fakir bir babanın oğlu olarak gelecek endişesiyle yaşarken acemi oğlanı toplamak üzere köyüne gelen görevliler tarafından 1008 (1599-1600) yılında devşirildi. İstanbul'da Galata Sarayı'na yerleştirildi ve 2 akçe vazifeye dört yıl burada kaldı. I. Ahmed'in tahta geçmesiyle (Aralık 1603) Topkapı Sarayı'na Büyük Oda'ya alındı. Burada on yıl eğitim gördü, ardından doğancı oldu. I. Ahmed'in maiyetinde iki defa Edirne'ye gitti ve padişahın avlarında hazır bulundu. I. Mustafa'nın ilk saltanatında da görevini sürdürdü.

Daha sonra II. Osman'ın yakın çevresinde yer aldı. Hotin seferine yine doğancı sıfatıyla katıldı. II. Osman'ın sefer yolunda

yaptığı avlara iştirak ettiği gibi zaman zaman padişahın hatt-ı hümayunlarını ilgili kimselere ulaştırdı. Dönüş yolunda padişah kendisini doğancılıkla Hazine Odası'na aldı. İstanbul'a gelindiğinde sipahilikle taşra hizmetine çıktı (1031/1622) ve Şam'a gitti. Burada iken bir isyan neticesinde II. Osman'ın öldürülüp I. Mustafa'nın tekrar tahta çıkarıldığını haber alınca İstanbul'a döndü. İsyanda sipahilerin rolü olduğunu öğrenince sipahilikten ayrıldı. I. Mustafa tarafından kendisine 50 akçe vazife tayin edildi. Bir müddet Mısır'daki yeniçerilerin ağalığı görevinde bulundu. Mısır'dan İstanbul'a dönünce kendisine atmacacıbaşılık tevcih edildi. IV. Murad'ın cülüsünden sonra bir süre daha vazifesini sürdürüp avlarda padişahın maiyetinde yer aldı. Ardından şahincibaşılığa getirildi ve dört yıl bu görevde kaldı. 1038'de (1629) IV. Murad tarafından sipah ağalığına tayin edildi. Vezîriâzam Hüsrev Paşa'nın maiyetinde Bağdat seferine iştirak etti. Ordu ile birlikte Halep'ten Diyarbekir'e geçerken Hüsrev Paşa kendisini ağalıktan azletti (Kâtip Çelebi, s. 797-798). Ordu Şehrîzor'da iken, Safevîler'in Mihribân'a saldıracakları haberinin gelmesi ve yardım talep edilmesi üzerine serdarın buraya gönderdiği takviye birliklerine katıldı. Mihribân zafetine tanık oldu. Hüsrev Paşa'nın kumandasında Hemedan ve Dergezin'e yönelik harekâta iştirak etti. Bir sonuç alınmayan Bağdat muhasarasından dönüşte Musul'da 1040'ta (1630-31) Kıbrıs beylerbeyliğine tayin edildi.

Varvar Ali Paşa, yalnızca altı ay süren bu görevinin ardından 1 Rebîülâhir 1042'ye (16 Ekim 1632) kadar Adana ve bu tarihten 11 Receb 1043'e (11 Ocak 1634) kadar ikinci defa Kıbrıs beylerbeyliğinde bulundu (BA, KK, nr. 266, s. 68-69). Daha sonra Diyarbekir'e gönderildiyse de Vezîriâzam Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın isteğiyle Maraş'a nakledildi. Bu pâye ile Revan seferine iştirak edip dümdarlık vazifesini üstlendi. Yolda üç defa Safevîler'in saldırısına uğradı, fakat bunları savuşturmayı başardı. Revan'ın fethinden sonra Tebriz'e ilerleyen orduda çarhacılık ve otakçbaşılık yaptı. IV. Murad seferden dönerken Van'da Varvar Ali Paşa'yı üçüncü defa Kıbrıs beylerbeyliğine tayin etti (Rebîülevvel 1045 / Ağustos 1635). Bir yıllık görevin ardından 23 Cemâziyelâhir 1046'da (22 Kasım 1636) Anadolu beylerbeyi oldu (BA, KK, nr. 266, s. 49).

Bağdat seferine çıkan IV. Murad'ı Muharrem 1048'de (Haziran 1638) Bolvadin'de karşıladı ve orduya katıldı. Ancak meh-

dîlik iddiasındaki Sakarya şeyhinin cezalandırılması görevinde başarısız kalınca Konya yakınlarındaki Karizbaşı menziline 4 Safer 1048'de (17 Haziran 1638) azledildi ve Bolu sancağı kendisine arpalık olarak verildi (BA, KK, nr. 266, s. 51). Bağdat muhasarasının ikinci gününde başından yaralandı ve padişahın gönderdiği cerrah tarafından tedavi edildi. Şehrin fethinden sonra 28 Şâban 1048'de (4 Ocak 1639) Bolu mutasarrıflığından Rumeli beylerbeyliğine getirildi (BA, KK, nr. 266, s. 25). IV. Murad'ın Bağdat'tan ayrılmasının ardından Safevîler'i barışa zorlamak için Vezîriâzam Kemankeş Mustafa Paşa kumandasında gerçekleştirilen harekâta katıldı. Kasrîşirin Antlaşması'nın imzalanmasında hazır bulundu. Barışın kurulmasıyla Diyarbekir'e dönen Serdar Mustafa Paşa 4 Rebîülâhir 1049'da (4 Ağustos 1639) Varvar Ali Paşa'nın buradan eyaletine gitmesine izin verdi.

Rumeli'ye hem beylerbeyi hem müfettiş tayin edilen Ali Paşa, İlbasan'da isyan çıkarıp bazı kadıları öldüren Arnavut eşkıyasını dağıttı. Bu vazifesinde Mustafa Paşa'dan yardım görmediğine dair *Makâlât*'ında yer alan sönmî vezîriâzamlarındaki soğukluğun bir tezahürüdür (Gökalp, sy. 22 [2006], s. 133). Sultan İbrâhim'in cülüsünü müteakip 5 Zilkade 1049'da (27 Şubat 1640) Rumeli beylerbeyliğinden azledilince İstanbul'a geldi. 26 Receb 1050'de (11 Kasım 1640) Saruhan (Manisa) sancağı arpalık olarak tevcih edildi. 20 Zilhicce 1050'de (2 Nisan 1641) tayin edildiği Van beylerbeyliğinde bir buçuk yıl kalıp İstanbul'a döndü (BA, KK, nr. 266, s. 25, 50, 97). Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa vak'asındaki hizmetleri dolayısıyla 1053'te (1643) Çiftelerli Osman Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyliğine getirildi. Aynı yıl bu görevinden azledilerek ikinci defa Adana beylerbeyliğine tayin edildi. 13 Safer 1054'te (21 Nisan 1644) kendisine Bolu sancağı verildi. Birkaç ay sonra Vezîriâzam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın aracılığıyla Bolu mutasarrıflığından Bosna'ya nakledilip küçük yaşta ayrıldığı memleketine beylerbeyi sıfatıyla gitti. 2 Ramazan 1055'te (22 Ekim 1645) dördüncü defa Kıbrıs beylerbeyliğine getirildi. 7 Receb 1056'ya (19 Ağustos 1646) kadar bu vazifede kaldı (BA, KK, nr. 258, s. 16, 50, 76; BA, A.RSK, nr. 1517, s. 46, 89).

Varvar Ali Paşa'yı tarihte öne çıkaran hadise 1647'de tayin edildiği Sivas beylerbeyliği esnasında çıkardığı büyük isyandır. Ali Paşa, Ramazan 1057'de (Ekim 1647) İstanbul'dan bayram harçlığı adı altında

30.000 kuruş yollaması emrini alınca şehrin ileri gelenlerini topladı, Sivas eyaletinin senelik mahsulünü ve kendi zamanındaki vâridatı hesaplatarak bu meblağı ödemesinin mümkün olmadığını bildirdi. Tekrar edilen taleplere de menfi cevap verdi. Ayrıca İpşir Mustafa Paşa'nın Sivas'ta bulunan nikâhlı karısı Perihan Hanım'ın Sultan İbrâhîm'e takdim edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi emrini geri çevirdi (Kâtip Çelebi, s. 1016). Bunun üzerine Ali Paşa görevinden azledilip katli için Sivas'a üç defa kapıcıbaşlar ve hasekiler yollandı. Bunları şehre sokmayan Ali Paşa, baharda Girit'teki savaşa katılması için İstanbul'a davet edilerek Sivas'tan çıkartılmak istendiyse de mevkiinden ayrılmadı. Bununla birlikte İstanbul'dan emirname gönderilip durum yatıştırılmaya çalışıldı. İstanbul'daki iktidar hiziplerinin meseleye müdahale etmesi üzerine merkezle valisi arasındaki gerilim farklı bir karaktere büründü. Vâlide Kösem Sultan, vezirler, önde gelen ricâl ve yedi ocak halkından bazı kimseler, asker toplayıp Üsküdar'a kadar ilerlemesi ve buraya geldiği vakit, "Şerle devam vardır" diyerek Hezarpare Ahmed Paşa, Cinci Hüseyin Efendi, Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi, Kazasker Muslihuddin Efendi, Bektaş Ağa, Çelebi Kethüda, Muslihuddin Ağa ve Kara Çavuş gibi şahsiyetlerin kendisine teslim edilmesini istemesi hususunda Varvar Ali Paşa'ya mektuplar gönderdiler (Evliya Çelebi, II, 193-194).

Varvar Ali Paşa, bunların tesiri ve taşrada mevcut hoşnutsuzluktan ötürü herkesin kendisini destekleyeceği beklentisiyle isyan bayrağını açarak etrafına adam toplamaya başladı. Ona göre padişahın özel durumundan ötürü devlet ve saltanat işleri kadınların elinde kaldığından beylerbeyilerle diğer idareciler kısa süre içinde azledilmekte, bu yüzden halk perişan ve memleket harap olmaktaydı. Makam sahiplerinin bir araya gelip bu durumun düzeltilmesini padişahın istemelerini dinen elzemdi. Üç sene tamamlanmadan idarecilerin değiştirilemeyeceğine dair bir padişah emri çıkartılırsa memleket yeniden düzene kavuşacaktı. Bu durum karşısında önce "Celâlî" olduğu ilân edilerek etrafındaki destek zayıflatılmaya çalışıldı. Köprülü Mehmed Paşa'ya Muharrem 1058'de (Şubat 1648) Ali Paşa'nın üzerine yürümek için hazırlanması emredildi. İpşir Mustafa Paşa, Rebülevvel 1058'de (Nisan 1648) kendisine Sivas eyaleti verilerek Ali Paşa'ya karşı teşkil edilen birliklerin serdarlığına getirildi. Anadolu'daki diğer beylerbe-

yi ve sancak beylerine de birer bahane ile yerlerinden çıkıp İpşir Paşa'ya katılmalarına dair gizli emirler gönderildi.

Ali Paşa, 10 Rebüülâhîr'de (4 Mayıs) İstanbul'a gitmek için beraberindeki askerlerle Sivas'tan ayrıldı. Tokat'a geldiğinde Canik Mutasarrıfı Dilâver Paşa'nın zulmünden şikâyet eden halk kendisinden yardım isteyince bir ağasını birkaç yüz levend ile onun üzerine yolladı. 7000 askerle Turhal sahasında bir müddet ordugâh kurup bekledikten sonra tekrar yoluna devam etti. Sarıköy'e ulaşıncı Karaman Beylerbeyi Köprülü Mehmed Paşa'nın saldırıya geçmeye hazırlandığı haberini aldı ve ertesi gün yanına 6000 seçme asker alıp o tarafa yöneldi. Çankırı yöresinde Kurşumlıdağı eteğinde yapılan ve bir saat süren savaşta Köprülü Mehmed, Amasyalı Kör Hüseyin ve Divriği Beyi Kara Sefer paşalarla Amasyalı Hacı Efendizâde'yi mağlûp ederek esir aldı. Evliya Çelebi'ye göre bu zaferrin ardından yeni katılımlarla askerlerinin miktarı 37.000'e ulaştı. İstanbul'da, beklenmedik bu yenilgi karşısında hem Varvar Ali Paşa'ya hem müttefiki Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya yekdiğerini öldürmesi karşılığında Mısır beylerbeyliği vad edilerek mesele halledilmek istendiyse de başarı sağlanamadı. Bu sırada Varvar Ali Paşa, Çerkeş kasabasına gelmişti. 26 Rebüülâhîr'de (20 Mayıs) kendisine katılmaya geldiğini düşündüğü İpşir Mustafa Paşa'nın saldırısına uğradı. Hazırlıksız yakalanan Varvar Ali Paşa'nın ordusu kısa sürede dağıldı, kendisi kaçmaya çalışırken yakalandı. İpşir Paşa'nın huzurundaki kısa bir muhakemenin ardından idam edildi ve kesilen başı İstanbul'a gönderildi (a.g.e., II, 226-233). Evliya Çelebi, Varvar Ali Paşa'yı bahadır, dilâver, hüner sahibi ve mert, gürbüz bir er diye tavsif eder. Aynı zamanda şair olan Ali Paşa kendi hayatını mesnevi tarzında *Makâlât* adıyla 177 beyit halinde anlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtip Çelebi, *Fezleke* (haz. Zeynep Aycibin, doktora tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 797-798, 802-804, 883-885, 891, 897-898, 908-910, 1016, 1033-1035; *Solakzâde Tarihi* (s.nşr. Vahit Çabuk), Ankara 1989, II, 573-574; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II, 187, 193-194, 205, 208, 224-233; Naîmâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, 865-868; III, 968-970, 990, 999, 1113-1114, 1131-1134; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 229-230; *Rimovana Autobiografija Varvari Ali-Paše* (ed. M. Dukanović), Beograd 1967; Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na Orijentalizm Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 263-274; Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri (Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad)* (yüksek lisans tezi,

2005), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30-31, 38, 47, 62-70; İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648), Tahlil ve Metin* (doktora tezi, 2010), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 329-330, 337-338, 413-414; İ. Hikmet Ertaylan, "Varvarî Ali Paşa", *TDED*, II/3-4 (1948), s. 155-170; Haluk Gökalp, "Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî", *İlmî Araştırmalar*, sy. 22, İstanbul 2006, s. 111-134; R. Murphey, "Warwarî 'Alî Pasha", *IEP* (İng.), XI, 152-153.

AHMET ÖNAL

VASAL

Daha güçlü bir devletin koruması altına girme ve ona bağlanma durumunu anlatan siyaset terimi.

Aslı Keltçe olup Ortaçağ Latincesi'nde **vasallus** (**vasall**) şeklinde kullanılmıştır. Ortaçağ Avrupası'nda, timâr (feudum) sahibi olarak efendisine tâbi olma durumunu niteleyen feodal bir anlam kazanmıştır. Kendinden daha güçlü bir beyin korumasını kazanan vasal, bunun karşılığında savaşlarda efendisinin yanında yer almak gibi silâhlı ya da diplomatik hizmetleri yerine getirmek zorundaydı. Vasallık ilişkisi devletler arasında da mevcuttu. Papalık, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Macar ve Polonya krallıkları dışında Ortaçağ Avrupa güçler hiyerarşisinde her hükümdar başka bir hükümdarın vasalı durumundaydı. Vasal kavramı sadece Ortaçağ Avrupası'nın politik ilişkileri temelinde kullanılsa da antik dönemden modern çağa kadar devletler arasında farklı seviyelerde kendini gösteren bir bağlılığa da işaret etmektedir. Roma İmparatorluğu, merkezî otoritenin güçlüğüle sağlandığı uzak topraklarında egemenliği vasal hükümdarlar vasıtasıyla yürütebilmiştir. Yehuda Kralığı bu konuda dikkat çekici bir örnek teşkil eder. Sömürgecilik döneminde türlü çökincelerden dolayı doğrudan egemenlik altına alınmamış ülkelerde de benzer bir yapıya rastlanır. Bu durumlarda boyun eğdirilmiş devlet sömürgeci gücün koruması altına alınıyor, ancak yerel egemen sınıfın hükmü de kısmen devam ediyordu. XX. yüzyılda büyük devletlerin kendilerine bağladıkları ülkeler hakkında "uydu (peyk) devlet" gibi vasallık ilişkisini anımsatan başka bir kavram kullanılmıştır. Bütün bunların ışığında genelde askerî ve ekonomik yönden üstün büyük güçlerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli yönlerden kendisine bağımlı ve denetim altında tut-